

Susanna Hedenborg

Från *Den svarta hingsten till Klara, färdiga, gå* Stallbackskultur i hästboken under andra hälften av 1900-talet

Hästböcker är en populär genre, inte minst bland flickor i 10-12 års åldern. Här studeras tre klassiska hästböcker från olika tidsepoker, Den svarta hingsten, Britta och Silver och Klara, färdiga, gå utifrån termen "stallbackskultur". Lever det traditionella landsbygds-idealet kvar i hästboken eller finns det ett annat nytt ideal? För att förklara arbetets kodning analyseras böckerna ur ett genusperspektiv men också ur ett generationsperspektiv.

"Jag skulle aldrig orka med det. För mig räcker det att rida i ridskolan en gång i veckan. Jag fattar inte hur du klarar av att gå till stallet varje morgon före skolan och sen rida och mocka på eftermiddagen. Du hinner ju aldrig göra någonting annat. Själv orkar jag knappt ta hand om min hamster."¹ Det är kompisen Anna som säger så till Klara i boken *Klara färdiga gå*. Anna kommenterar Klaras sysslor och tycker att hennes arbete är tungt och säger att hon själv aldrig skulle orka utföra det. Klara svarar att det var jobbigt i början, men att hon knappast tänker på det längre, eftersom hon inte vill göra något annat.

Att mocka, borsta hästar och rida är många gånger fysiskt krävande och nödvändigt om stallet ska fungera. Idag utförs arbetet till stor del av unga flickor – ändå är det många som skulle kalla flickors arbete i stallet för en hobby.² Arbetet med hästar samt relationer och moral kring detta arbete skulle med ett gemensamt begrepp kunna kallas stallbackskultur.³ I följande uppsats ska stallbackskulturen som den skildras i hästboken studeras utifrån frågor om genus och generation. Frågor om vem som arbetar med vad, vilket arbete som utförs, hur arbetet be-

skrivs och lärs in ska besvaras, eftersom det är rimligt att tro att skildringarna av arbetet representerar och legitimerar attityder som existerar i och utanför stallet. Beskrivningarna av arbetet ska även studeras ur ett tidsperspektiv i syfte att belysa förändring och/eller kontinuitet i arbetsskildringarna under 1900-talets andra hälft.

Hästboken och läsarna

För att få en bred bild av stallbackskulturen i litteraturen med avseende på kön, ålder och region har en enkät med frågor om den mest omtyckta hästboken och varför den varit bra använts på en ridskola och på ett ridläger. Ridskolan är stor med många medlemmar både juniorer och seniorer och är belägen i ett storstadsområde. Ridlägret ligger på landsbygden och på varje ridläger fanns mellan 8 och 14 deltagare. Enkäterna låg framme på respektive ställe och deltagarna uppmanades att fylla i dem. Antalet svar blev sammanlagt 121 stycken: 69 på ridskolan och 52 på ridlägret. En majoritet av dem som besvarade enkäten var flickor eller kvinnor. På ridlägret var det uteslutande flickor och kvinnor, medan det fanns några män på ridskolan som besvarade enkäten – 8 av 69 infor-

manter var män (12 procent) där. På ridskolan var åldersspridningen dessutom stor. Den yngsta informanten var 10 år, medan den äldsta var 74. Medelåldern var 24 år (median 18). På ridlägret var deltagarna generellt yngre. Åldrarna varierade mellan 8 och 54 år, och medelåldern var 14 år (median 12).

Det finns källkritiska problem med enkäter som måste betänkas inför en undersökning. Det är till exempel svårt att uttala sig om representativitet. Kanske har en viss typ av hästboksläsare svarat, men inte en annan. Samtidigt får man genom att använda enkäter många svar, vilket ökar representativiteten. Ett annat problem med enkäterna är att det är svårt att veta hur ärliga svaren är. Det kan vara så att informanterna uppgav böcker de trodde att jag eller deras kamrater skulle vilja att de uppgav. För att minska detta problem uppmanade jag informanterna på ridskolan att besvara enkäterna hemma. Det var många som dessutom delgav mig sina läsminnen och som gärna ville tala mer om vad de läst. Jag har utifrån enkätsvaren valt ut de mest populära hästböckerna i olika åldersgrupper.⁴

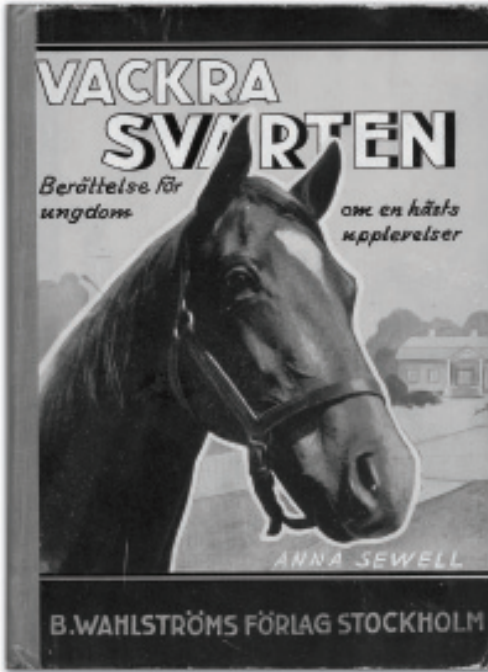
Hästböckerna når många läsare och är till och med så populära att det skapats hästbokklubbar. År 1963 utkom Wahlströms Ponnyklubb med sin första bok. B. Wahlström hade redan tidigare givit ut hästböcker, men Ponnyklubben stod för en egen idé. Där fanns en person, Fia, som köparna kunde identifiera sig med, en egen tidning, 20-i-topp planscher, märken och tröjor. Wahlströms Ponnyklubb fanns fram till 1985.⁵ Fem år senare startades en annan hästbokklubb av Stabenfelts förlag AB – Pollux som fortfarande finns kvar.

I enkäten har begreppet "hästbok" inte definierats. Däremot ställs frågor om huruvida informanten läser hästböcker som kan

betraktas som skönlitteratur och/eller facklitteratur. Begreppet "hästbok" är inte heller glasklart definierat bland litteraturvetare, men ofta ses hästboken som en typisk flickbok för flickor i bokslukaråldern.⁶ Inom gruppen hästböcker finns dessutom olika genres: vildhästboken, den klassiska hästboken och tamhästboken. I vildhästboken får läsaren följa vad en vildhäst tänker och gör; den *klassiska* hästboken kännetecknas av att huvudpersonen är en pojke som möter en vild häst och tämjer den⁷ och tamhästboken beskriver arbetet på en ridskola som är dominerad av flickor i tonåren. I tamhästboken skildras drömmar om en egen häst, om att vinna en viktig tävling och kamratrelationerna. Huvudpersonen är en flicka.⁸ Litteraturvetaren Ulrika Milles menar att stallet i den moderna hästboken, som i huvudsak handlar om flickor, har blivit särartspräglad; här finns nästan bara kvinnor.⁹

Ett problem med flickboksbegreppet är att en del av de hästböcker som vi idag definierar som "flickböcker" inte var avsedda för flickor från början. Ett exempel på det är boken *Vackra Svarten* från 1877, i vilken en häst berättar sin sorgliga historia om livet som droskhäst. Boken var ett inlägg i djurskyddsdebatten och var en av sin tids storsäljare. Att det var pojkar som skötte hästar framgår i en svensk annons från 1893. Här understryker annonsören att boken borde användas i folkskolan och att åtminstone pojkarna borde få var sitt exemplar när de slutade.¹⁰

För att undkomma definitionsproblematiken baseras den här studien på informanternas svar. En analys av de besvarade enkäterna visade ytterligare exempel på hästboks-begreppets otydlighet. En manlig informant nämnde exempelvis *De tre musketörerna* och *Fältskärns berättelser* som exempel på hästböcker. Dessa bidrog, enligt honom, till en stark längtan att lära sig rida. En annan man

Omslag till *Vackra Svarten*, utgåva från 1948.

menade att de böcker han tänkte på var *Emil i Lönneberga* eller böcker där det förekom arbetshästar. Samtidigt framkom att de mest populära skönlitterära hästböckerna var *Den svarta hingsten*, *Britta och Silver* och böckerna om Klara.

Flera av informanterna motiverar valet av en särskild bok med att de kände igen sig i den. Igenkännandet är viktigt för mitt syfte, eftersom det är rimligt att tro att skildringarna av arbetet i hästböckerna representerar och legitimerar stallbackskulturen. Det var särskilt de yngre läsarna som sa att de kände igen sig. Känslan av igenkänning försvann med högre ålder. Att läsaren kan identifiera sig med huvudpersonerna i böckerna är en viktig attraktionskraft. Några forskare menar att hästbokens drömvärld svarar mot förpubertala flickors behov av kärlek.¹¹ An-

dra invänder mot att umgänget med hästar och hästboken skulle svara mot flickors ömhetsbehov. Stallet skildras som en tuff värld och i hästboken handlar det om att vilja bestämma och bemästra en situation.¹² Umgänget med hästar skulle då handla om tonårsflickornas maktdrömmar om att behärska en manlig aggressivitet, snarare än om ett ömhetsbehov.¹³ Fortfarande kan det dock handla om ett igenkännande. Hästböckernas realism kommenteras av litteraturvetaren Moa Matthis som menar att de svenska hästböckerna är mer realistiska än sina engelska motsvarigheter.¹⁴ Realismen är även en fråga om klass och möjligheter att rida. Medan ridsport i England och USA har en tydlig överklasskaraktär, sattes det på 1940-talet i svensk politik upp ett mål om att ridningen skulle bli en folksport; ridsporten skulle helt enkelt bli tillgänglig för alla.¹⁵ Viljan att skildra en realistisk situation återfinns dock i de tre böckerna som analyserats här. I böckerna finns också kommentarer till läsaren som inger en känsla av att det som händer i boken är på riktigt.¹⁶

Tre långserieböcker

Den svarta hingsten, *Britta och Silver* samt *Klara, färdiga, gå* ingår i olika serier. I så kallade långserieböcker får läsaren följa en och samma person i flera böcker. Personen råkar ut för likartade äventyr och löser dem på liknande sätt.¹⁷ I *Den svarta hingsten* är huvudpersonen en pojke som möter en vild häst.¹⁸ I böckerna om *Britta* och hennes häst *Silver* samt om *Klara* är huvudpersonen en flicka och hästarna är tama.¹⁹

Svarta hingsten-böckerna, skrivna av Walter Farley, handlar om Alec Ramseys möte och fortsatta liv med hästen *Svarten*. I den första boken möter Alec en svart fullblodshingst, när han är på väg hem med båt till Amerika efter en vistelse i Indien. Den otämj-

da hästen lastas på någonstans längs vägen. Kort därefter inträffar ett skeppsbrott. Svarten och Alec tar sig iland på en obebod ö och blir så småningom vänner. Efter en tid räddas de och kommer till Amerika där Svarten blir kapplöpningshäst och sensationellt vinner ett svårt lopp. Boken, som kom redan 1941, är fylld av spänning. Innan kapplöpningen blir av, har Alec och Svarten genomlevt flera äventyr. Alecs familj spelar en undanskymd roll. Föräldrarna har saknat honom och möter honom och Svarten när de kommer till Amerika. De finns också med när ekipaget med de två vinner den stora kapplöpningen. Men de är inte de vuxna förebilderna i Alecs liv. Det är istället den före detta tränaren och jockeyn Henry Dailey.

Tjugofem år efter *Den svarta hingsten*, 1966, kom den svenska boken *Britta och Silver*, författad av Lisbeth Pahnke. Britta, som är 14 år, rider på ridskola i en mindre stad. Hennes kamrat Eva Lena har en egen häst i ett annat stall som Britta brukar besöka. Där står även Silver, en unghäst som Britta sköter om. Britta har dessutom en favorithäst på ridskolan, Rinaldo, som hon gärna rider. Mot slutet av boken vinner Britta en hopp-tävling på Rinaldo. Kort därefter dör han efter att ha blivit påkörd. Men boken slutar lyckligt eftersom Brittias föräldrar köper Silver åt henne som tröst. I centrum av skildringen står Britta, stallkamraterna och hästarna. Tidigt deklarerar Britta att "För oss var hästarna det viktigaste – hästarna och kamraterna, ja, det som skapade den hemtrevliga atmosfären."²⁰ Brittias familj är nästan osynlig. Först efter drygt halva boken nämns pappan och småsyskonen.²¹ Eva Lenas och Brittias mammor har nämnts tidigare, men bara i förbifarten när de kokar varm choklad åt flickorna.²²

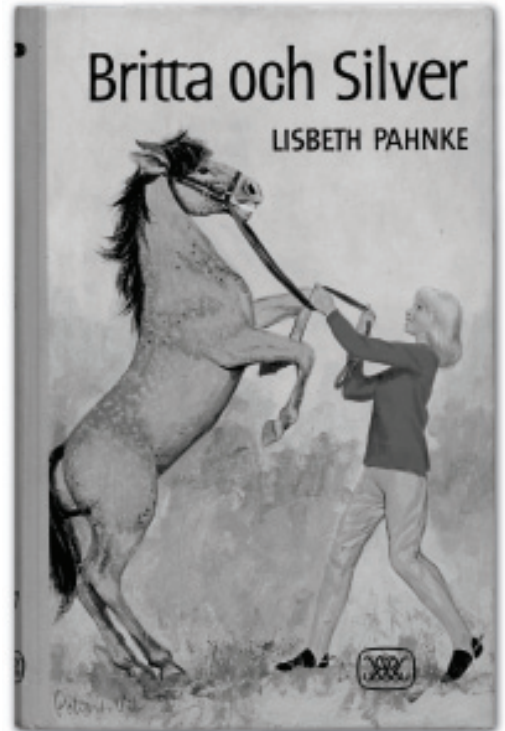
Den tredje skönlitterära bok som ska analyseras här är *Klara, färdiga, gå* av Pia Hag-

mar. I boken från 1999 är Klara 12 år och har en egen häst, ponnyn Star. Star beskrivs som en sur, vresig, mager och egensinnig ponny. Star delar stall med Olle, en vältränad New Forest som ägs av Klaras granne Lisa. Klara och Lisa bestämmer sig för att tävla och boken handlar om förberedelserna för denna tävling. Till skillnad från böckerna om Alec och Britta upptas en stor del av boken om Klara, hennes tankar om föräldrarnas skilsmässa, om att pappan inte bryr sig om henne längre, om att hennes mamma och grannen Lasse (Lisas pappa) verkar vilja flytta ihop och av olika problem med kompisar. Även om hästarna spelar en stor roll i Klaraboken tar konflikter med kamrater och bekymmer i familjen större plats än i de andra böckerna. Familjens ökade betydelse kan ses som ett uttryck för en feminisering av hästboken, vilket jag återkommer till nedan.

Vad är arbete?

En läsning av dessa tre hästböcker ger vid handen att arbetet i stallet upptar en stor del av barnens tid. Så mycket tid att Klaras kamrat förundras över att Klara orkar. För böckernas huvudpersoner kommer stallarbetet till och med i första hand, även om huvudpersonerna uttrycker att de tar hänsyn till skolan framför allt eftersom deras föräldrar kräver det. Alec får till exempel vänta några dagar med att åka till den stora kapplöpningen, eftersom han inte skrivit färdigt sina prov.²³ Även Britta förväntas sköta sitt skolarbete i första hand, även om hennes mamma förstår att Britta tycker att arbetet med hästen är roligare: "läxläsningen får inte bli lidande på, att du gör sånt, som du tycker är roligare".²⁴

Trots att arbetet i stallet tar mycket tid och kraft för många barn är det inte många som ser på sysslorna som arbete. Det har att göra med definitionen av begreppet arbete.²⁵ En

vanlig definition handlar om att få betalt; när någon utför något mot betalning är det ett arbete. En sådan definition har styrt beräkningar av förvärvsintensitet och BNP. Utifrån ett historiskt perspektiv är dock denna definition problematisk. En stor del av det arbete som utfördes i det traditionella jordbrukshushållet var *obetalt* arbete, men det räknas ändå som arbete. Detta har gett upphov till problem med att foga samman statistik över tid. Kvinnors och barns arbete undervärderas också, eftersom många uppgifter som kvinnor och barn utförde/utför inte betalas. Det arbete som Alec, Britta och Klara utför är obetalt, samtidigt är det svårt att se det som något annat än arbete, inte minst eftersom den som har det övergripande ansvaret för stallet skulle behöva anställa betald arbetskraft om barnen inte fanns till hands.

Brittas kompisgäng, som är från 13 år och uppåt i boken, utgör tillsammans med Britta huvudpersonerna i *Britta och Silver*. I boken utför de, precis som Alec i *Den svarta hingsten*, en mängd olika uppgifter. De rider, utfordrar, sköter, kör, longerar och promenerar hästar samt rengör sadlar och trän. Ibland är det jobbigt att rykta, svårt att rida och besvärligt att longera. Alec får under en period gå upp mitt i natten för att i hemlighet kunna träningsrida Svarten på en riktig galoppbana. Det blir jobbiga nätter och han måste sova på eftermiddagarna.²⁶ Några gånger blir Alec så trött av ridningen att han måste bäras av hästen.²⁷ Även Britta uttrycker att arbetet är hårt även om hennes arbete bör ha varit lättare än Alecs. Klara och hennes kompis Lisa mockar, fodrar, tar in och ut i hagar och rider. Lisa, som bor hos sin mamma i

Den svarta hingsten. Omslag av Liling Nyström, 1952.

Britt och Silver. Omslag av Robert Viby, 1966.

Klara, färdiga, gå. Omslagsillustration av Sylvia Brunke, omslagsformgivning av Marit Carlberg, 1999.

veckorna, behöver bara göra detta på helger-
na medan Klara gör det varje dag. Hon har
egna rutiner och blir till och med lite irrite-
rad över att Lisa kommer och stör dessa på
helgen, även om hon tycker att Lisa kan få
bestämma då eftersom hon inte får vara så
mycket med hästarna.²⁸ Klaras andra kom-
pis Anna, som citerades inledningsvis, me-
nar att det arbete som Klara utför är tungt.
Barnen får försaka andra aktiviteter. Att ar-
beta hårt är en del av stallbackskulturen.

Att det hårda arbetet accepteras har att
göra med hur man ser på arbetets funktion.
Historikern Mats Sjöbergs begrepp instru-
mentellt respektive socialiserande barnar-
bete beskriver arbetets funktion. Det instru-
mentella arbetet har som främsta mål att bi-
dra till hushållets försörjning, medan det
socialiserande arbetets mål är barnets fost-

ran och utbildning.²⁹ Det är inte lätt att skilja
mellan fostrande och instrumentellt arbete.
På ett sätt kan allt arbete ses som fostrande
i det att en person socialiseras in i ett arbets-
liv, med arbetstider och arbetskamrater. Än-
då vill jag hävda att det fostrande arbetet är
något annat i det att individen tillägnar sig
specifika yrkeskunskaper. Den pojke som
arbetar i afrikanska gruvor eller i pakistan-
ska mattfabrikerna utför ett annat slags ar-
bete än den pojke som arbetade som lärling
hos en sotare. De arbetar alla hårt och säkert
påverkar arbetet deras fysiska utveckling.
Men det finns en viktig skillnad. Sotarpoj-
ken kunde bli mästare och genom sitt lär-
lingsskap fick han yrkeskunskaper. Pojkar-
nas arbete i gruvor eller i mattfabriker är där-
emot instrumentellt.

Stallets arbetsvillkor känns inte igen från
dagens arbetsmarknad. En allmän förskjut-
ning i utbildningsgången som återfinns
inom andra arbetsområden, till exempel till-
verkning, handel och omsorg, från praktik
till skolbildning, speglas inte i hästboken.
Barnen går i skolan, men arbetet med hästar
lärs in på ett traditionellt sätt. Ingen av per-
sonerna i böckerna har läst sig till kunska-
perna i någon skola. Arbetets funktion visar
en kontinuitet i hästboksvärlden – det är
fostrande.

Arbetets genus

Arbetsuppgifter anses vara typiskt manliga
eller kvinnliga. De flesta av oss "vet" vilket
kön en lärare, kirurg, svetsare eller ett vård-
biträde har. Men en genuskodning av ett ar-
bete är inte beständig. Ett exempel på hur

fort en genuskodning kan ändras är dagens hästsport i Sverige. Den har sitt ursprung i maskulina miljöer. Långt fram i tiden var det enbart män som skötte hästar här. En riktig man var en "hästkarl". Den plöjande arbetshästen lika väl som stridshästen togs omhand av män, medan korna och hönsen tillhörde kvinnors ansvars- och kompetensområden. Rid- och galoppsport kommer från militära miljöer och den militära hästmiljön var en sluten manlig värld med en särpräglad maskulin kultur³⁰ där utrymmet för kvinnor och barn var begränsat.³¹ Här har det skett en stor förändring; genusarbetsdelningen inom hästsektorn har genomgått en feminisering.³²

I de böcker som analyserats i denna studie förekommer äldre manliga förebilder. Mest tydligt är det i *Den svarta hingsten* och *Britta och Silver* där en äldre man, "hästkarlen", förmedlar kunskapen. Arbetet med hästen var fortfarande under 1940- och 1960-talen manliga kunskapsområden. Alec kan vända sig till Henry med frågor men verkar samtidigt kunna styra sitt arbete själv. Han samarbetar med Henry och föreslår olika knep, trots att Henry egentligen är den kunnigare.³³ Henry själv har lärt sig allt om hästar av en annan äldre manlig förebild i boken – Jake.³⁴

Britta kan vända sig till Eva Lenas farfar och farbror Magnus. Eva Lenas farfar äger det stall där Lilleman och Silver står. Han ger flickorna goda råd och praktisk hjälp när det behövs, även om flickorna sköter arbetet själva. En episod handlar om hur flickorna får hjälp att sätta broddar (broddar sätts i hästens sko för att förhindra att hästen halkar på is eller på blött gräs) på Lilleman.³⁵ Farbror Magnus är berömd hoppryttare och ridlärare. Han leder ridlektioner, har ansvaret för ridskolan, rider, ryktar hästar och agerar domare vid dressyr- och hopp tävlingar. I

boken är det framför allt farbror Magnus som förmedlar hästkunskap och moral till Britta och de andra. Han uttrycker att det är viktigt att man håller vad man lovar så att andra inte behöver ta ens sysslor³⁶, att man bör rida alla sorters hästar³⁷, att man måste sitta upp när man trillat av³⁸ och att fölston måste ha lugn och ro³⁹. Ett bra exempel är hämtat från en händelse på en ridlektion när den lite snobbiga Anna trillar av. Britta, som önskat att Anna skulle trilla av, blir förkrossad, eftersom hon inte önskade att det skulle gå så illa. Farbror Magnus träder in och förklarar att det inte var hennes fel.⁴⁰

I boken om Klara har genuskodningen förskjutits – både män och kvinnor besitter hästkunskaperna. Klaras mamma har ridit (även om läsaren inte får veta så mycket om hennes ridning) och kan en del om hästar. Hon hjälper till exempel Klara att lära Star att hoppa. Klara, som knappt hoppat tidigare, har strax innan försökt få Star, som *aldrig* hoppat tidigare, att hoppa över en hög mur. Det misslyckas och Klara trillar av och gör sig illa.⁴¹ Men mamman är inte den enda som hjälper Klara och hennes kompis Lisa. I en liten stuga i skogen träffar de Karlsson och hans häst "Julle", eller som han egentligen heter, Sir Julius Hannover. Karlsson lever inte precis ombonat – här finns döda krukväxter och inga gardiner, det luktar instängt. Dessutom verkar Karlsson dricka för mycket alkohol. Men han är mycket travintresserad och visar sig kunna både häst- och barnpsykologi. Mot slutet av boken hjälper han flickorna till tävlingsplatsen iklädd kostym genom att köra dem dit i sin transport, som han först putsat upp. Han ger dem goda råd vid tävlingarna.⁴²

Generationsperspektivet

Men stallbackskulturen är inte bara manlig eller kvinnlig. Som redan påpekats måste

arbetet förstås utifrån det faktum att det är barn som utför det. Därför är det viktigt att analysera skildringarna ur ett åldersperspektiv. Barndomshistorikern Harry Hendrick menar att forskningen om barndomens historia måste dra lärdomar av genus-historisk forskning; för det första måste ålder användas som en analyskategori på precis samma sätt som genus; för det andra måste ålder betraktas relationellt (barns historia måste relateras till vuxnas); för det tredje måste barndomshistoria, precis som genushistoria, ifrågasätta de maktstrukturer som omger åldersrelationerna.⁴³ Att använda begreppet ålder för att analysera barns situation är problematiskt, eftersom "ålder" snarare förknippas med specifika egenskaper än med maktrelationen mellan personer i olika åldrar. Därför väljer jag att använda begreppet "generationsperspektiv".⁴⁴

Makten över arbetet kan exempelvis relateras till hur mycket barnens röster hörs. Dessa röster hörs allt tydligare med tiden. I boken om Svarten kommer Alec vid några tillfällen på bra lösningar som han rådfrågar Henry om och i *Britta och Silver* ger Britta själv ibland råd till läsaren. Ibland låter författaren Britta själv tala om vad som är riktig ridning; dels kommenterar hon andras ridning på en dressyr tävling, dels talar hon om för läsaren att det beror på ryttaren om hästen vill hoppa.⁴⁵ Då blir Britta en förebild för läsaren. Precis som Britta ger läsaren goda råd gör Klara det. Men oftare än Klara själv är det hennes kompis Lisa som lär Klara hur man ska handskas med hästar. Arbetet med Star utför Klara i större delen av boken med hjälp av Lisa. Hon är övertygad om att Star och Klara kan tävla och åtar sig att hjälpa Klara med att träna Star inför tävlingen.⁴⁶

Makten kan även relateras till rätten att bestämma över vad man ska göra i stallarbetet. För att komma åt barnens makt kan man,

som sociologen Elisabeth Näsman, diskutera barns delaktighet i beslut i flera steg: att få information, att bli tillfrågad, att få ta initiativ och till sist att tillsammans med vuxna få ta beslut.⁴⁷ Gemensamt för Alec, Britta och Klara verkar vara att deras arbete är självständigt. De tycks ha mycket makt över sitt arbete, eftersom de, vilket Näsman pekar ut som den största makten, genom diskussioner med vuxna får ta beslut. Här skiljer sig de skönlitterära berättelserna kraftigt från de intervjuer jag gjort med män och kvinnor som arbetat länge i stall. Intervjupersonerna betonar visserligen starkt att det var ett eget val att arbeta med hästar, men väl på plats var det tränaren som bestämde allt. I relation till den delaktighetsstege som presenterats ovan skulle det kunna uttryckas som att hästskötarna fick information. Deras delaktighet i besluten var med andra ord minimal.⁴⁸

Det farliga arbetet

Trots att arbetet med hästar beskrivs som fostrande och till en ökande grad kvinnligt och kopplat till barn, finns det tunga kroppsarbetet kvar i skildringarna. Det är paradoxalt eftersom arbete som kräver kroppsstyrka och betraktas som farligt ofta brukar genuskodas som manligt.⁴⁹ Det hade därför varit rimligt att tro att skildringar av fysiskt krävande arbete och farliga uppgifter skulle försvinna i takt med att hästböckerna feminiseras. Så är inte fallet även om riskerna tonas ned något i den senast utgivna boken. Kroppsansträngning och olyckor är återkommande teman i de tre hästböcker som analyseras här. Alec visar i *Den svarta hingssten* många gånger prov på styrka och uthållighet.⁵⁰ Britta och hennes kamrater måste också vara starka för att rida.⁵¹

Att det finns risker med att arbeta i stallet skildras i böckerna om och om igen. I *Den*

svarta hingsten är det hästen själv som anses farlig. Han stegrar sig vid upprepade tillfällen, sparkar människor runt omkring och sparkar sönder stall.⁵² I boken *Britta och Silver* är hästarna mer tama än Alecs Svarten. Farligheterna har en annan dignitet än farorna i *Den svarta hingsten*. Att bli trampad på detta sätt är en del av vardagsarbetet med hästar precis som "avtrillningar".⁵³ Samtidigt handlar det om att förstå varför hästen gör som den gör och därigenom undvika olyckorna.

Matthis menar att hästböckerna handlar om att inte ge upp trots att det gör ont, "man måste sitta upp igen och visa vem som bestämmer... Om man blir sparkad i spiltan, måste man genast in igen för att visa att man inte tolererar sådant beteende".⁵⁴ Varifrån kommer denna stallbackmoral? Som jag ser det är det troligt att moralen är hämtad ur den maskulina och militära hästmiljön. Historikern Thomas Sörenson berättar om det repressiva våldet och härdningen bland kronprinsens husarer i Malmö att männen där fick lära sig att tyst stå ut med en hel del våld.⁵⁵ Riskerna som en del av stallbackskultur har även påpekats av andra forskare. Sociologen Carole Case, som undersöker den amerikanska kapplöpningskulturen, menar att en beredskap för att ta risker och att överkomma de farligheter som kan uppstå är en viktig del av denna kultur.⁵⁶ Personers tal om skaderisker och farligheter är, som jag ser det, en del av stallarbetets kodning i hästböckerna – trots att det är barns arbete som skildras.⁵⁷

Klara, färdiga, gå innehåller också faror. Men här handlar det mer om rädslan för att förlora någon av föräldrarna eller någon kamrat än om den skadliga hästhanteringen. Star bits och är visserligen allmänt vresig, men farlig är han inte.⁵⁸ Klara trillar av, men det är hennes eget fel.⁵⁹ Inte heller spelar

trafiken någon roll i berättelsen om Klara. I boken talas det en hel del om Klaras rädsla för att rida och för att tävla. Budskapet är dock att denna rädsla ska övervinnas och istället för farlig är faktiskt hästen en tröst i denna berättelse. Det är troligt att denna nedtoning av farligheterna speglar en feminisering av arbetet i hästbokens värld.⁶⁰

Att inte vilja göra något annat

Som påpekats ovan beskrivs arbetet med hästar som tungt, farligt och obetalt. Dessutom förmedlas hästkunskap på ett traditionellt sätt. Trots det är de som arbetar med hästar nöjda. Det verkar nästan som om arbetet ses som ett "kall". I Case studie om den amerikanska kapplöpningskulturen är det tydligt att de personer som ingår aldrig skulle vilja hålla på med något annat.⁶¹ Denna syn på kvinnors arbete inom vården är vanlig⁶², men jag har inte tidigare sett några exempel på att mäns arbeten också kan betraktas så. Att se på arbetet med hästar som uppfyllandet av en önskedröm verkar helt enkelt vara en viktig beståndsdel av stallbackskulturen.

Alec och Britta utför de uppgifter som de satts att göra. De går upp tidigt och kommer sent i säng, men klagar inte över arbetet med hästarna. Böckerna förmedlar att: vill man arbeta med hästar krävs det att man offrar sin egen bekvämlighet. Klara talar till exempel om för sin kompis Anna att trots att arbetet är tungt är det det enda hon vill hålla på med.⁶³ Att man utför de tunga uppgifterna för att få vara med hästarna uttrycks till och med av Alecs tränare Henry:

Du kommer nog att märka att det är med hästar som med sjön, Alec – har man en gång vant sig vid dem och lärt sig att tycka om dem så kan man aldrig vara utan dem. Så är det med Jake och så är det med mig. Jake är bara nattvakt här nu för tiden, men han trivs

med att vara det. De håller på och tränar hästar här nästan hela året och snart börjar kapplöpningssäsongen, så han är nöjd med sin tillvaro.⁶⁴

Sammanfattande diskussion

Här har beskrivningar av stallarbetet i tre populära hästböcker från olika tider studerats. Böckerna är valda utifrån en enkätundersökning i vilken informanterna ombads skriva ned de bästa hästböckerna de läst. Precis som hästsporten i dagens Sverige har skildringarna av arbetet i böckerna feminiserats över tiden. Huvudpersonerna i boken från 1940-talet, *Den svarta hingsten* är män. I *Britta och Silver*, från 1960-talet, finns det både kvinnor och män, medan kvinnorna dominerar i *Klaraboken*, som kom ut på 1990-talet. Hästkunskapens genuskodning förändras något. I *Den svarta hingsten* och *Britta och Silver* är det män som besitter kunskapen om hästar medan det i *Klaraboken* även finns en kvinna som har kunskaper om hästar. Den egna familjen blir också viktigare över tiden, liksom oron över relationerna till familjen. Det har jag tolkat som tecken på feminisering.

Det finns också kontinuitet i arbetsskildringarna. Kontinuerligt beskrivs stallarbetet som fysiskt ansträngande, skadligt, obetalt och som ett kall. Styrka och uthållighet är grunden för bilden av arbetet i stallet vare sig det är män, kvinnor eller barn som utför

det. Denna syn på arbete är inget som vi normalt förknippar med en kvinnlig genuskodning eller med barnarbete i dagens Sverige. Därför kan det inte på ett enkelt sätt kopplas till hästsportens feminisering. Kanske handlar det om ett äldre landsbygdsideal. Ekonomihistorikern Lena Sommestad har visat att landsbygdskvinnan skulle vara stark och orka, medan stadskvinnan skulle vara prydligt klädd, lätt sminkad och svag.⁶⁵ En intressant fråga för den som studerar skildringar av arbetet med hästar blir därför om det traditionella landsbygdsidealet lever kvar i hästboken eller om det finns ett annat nytt ideal? Här räcker inte genusperspektivet för att förklara arbetets kodning. För att förstå varför vissa aspekter av skildringar av stallarbetet lever kvar måste arbetet studeras ur ett generationsperspektiv. I hästböckerna som studerats här accepteras det tunga arbetet – oavsett vem som utför det. Synen på vad barndomen skulle innehålla förändrades runt sekelskiftet 1900; barn skulle inte längre arbeta utan gå i skolan.⁶⁶ I hästböckerna lever dock det tunga barnarbetet kvar. Att man måste anstränga sig fysiskt för att komma någon vart i arbetet med hästar framkommer även i en studie av den amerikanska kapplöpningsskulturen. Här betonas det hårda arbetet som ett sätt att få kunskaper.⁶⁷ Det verkar med andra ord som om arbetets fosterande karaktär hänger nära samman med fysisk kroppsansträngning.

Noter

¹ Pia Hagmar, *Klara, färdiga, gå*, B. Wahlström, 1999, s. 75.

² Många stall har inte råd att anställa personal. Av betänkandet Jo 1964: 2 framkommer att lönerna utgjorde en dryg tredjedel av ridskolornas utgifter. Där påpekas att lönerna inte kan ökas, eftersom ridskolorna då inte har

råd att bedriva sin verksamhet. Även för de tidigare statliga hästinstitutionerna (Flyinge, Strömsholm och Wången) utgjorde lönerna en stor del av kostnaderna. När armén drog sig tillbaka från utbildningen på Strömsholm måste utgifterna täckas in på annat sätt och för att öka inkomsterna föreslogs att Strömsholm skulle ta emot civila ryttare som kan betala för

utbildningen. Jo 1964:2, s. 107. Även på Flyinge utgjordes lönerna av en stor post. För att förbättra ekonomin föreslås även där ett ökande antal elever. Se Ds Jo 1981: 6, s. 23, 36, 55–58. Barns fritidsintressen är dåligt belysta inom historieforskningen. För en forskningspresentation se till exempel Harry Hendrick, *Children, childhood and English society, 1880–1990*, Cambridge UP, 1997.

³ Här används ett brett kulturbegrepp som angränsar till det etnologer och socialantropologer använder. Mats Greiff använder begreppet "stallbackskultur" i artikeln <http://www.idrottsforum.org/articles/greiff/greiff.html> 2004-04-20. Den här studien ingår i ett forskningsprojekt med namnet *Sport och spel – socialhistoriska och kulturanalytiska perspektiv på svensk travsport* där travsportens och totalisatorspelets utveckling och betydelse under 1900-talets andra hälft undersöks. I projektet ingår Mats Greiff, Sara Berglund, Eva Fasth, Joakim Tranqvist och Peter Adler. Jag vill passa på att tacka dessa personer, samt litteraturvetenskapliga seminariet för barnlitteratur vid Stockholms universitet, och Börje Bergfeldt, Kari Lawe, Johanna Sköld och Ulla Wikander för goda kommentarer till en tidigare version av texten.

⁴ Initialt skilde jag mellan de som ridit på ridskola eller de som varit på ridläger, men eftersom de böcker som pekades ut som de bästa var desamma för både ridskolan och ridlägret lämnade jag denna indelning.

⁵ För en längre presentation av Wahlströms Ponnyklubb, se Anna Sellberg, "Wahlströms Ponnyklubb samlade Sveriges hästflickor", i *Ridsport* 2003:8, s. 38–39.

⁶ Lena Kåreland, *Möte med barnlitteraturen: studiehäfte*, LiberLäromedel, 1980, s. 66; Lars Furuland & Mary Ørvig, *Ord och bilder för barn och ungdom I: Barnlitteraturen: Historisk kommentar, texturval*, Rabén & Sjögren, 1990; B Lindstam, "Hästboken som kärleksroman", *Barn & kultur*, 1982: 1; K Hallberg, "Hästböcker en litteraturart att ta på allvar", *Opsis Kalopsis*, 2003, s. 35–39; Elisabeth Arvidsson, "Övergivethet, mobbning, hästar och förintelse", *Barn & kultur*, 1998, 55–56. Begreppet flickbok är inte oproblemiskt, se Boel Westin, "Flickboken som genre", *Om flickor för flickor. Den*

svenska flickboken, Ying Toijer-Nilsson & Boel Westin, (red.), Stockholm: Rabén & Sjögren, 1994, s. 10–14. För en analys av hur flickor respektive pojkar representeras i barnboken se Marika Andræ, *Rött eller grönt. Flicka blir kvinna och pojke blir man i B Wahlströms ungdomsböcker 1914–1944*, B. Wahlström, 2001.

⁷ Milles, "Spåren av en utopi...", s. 109–112; Persdotter & Sjöholm-Andersson, "En kartläggning av hästbokmarknaden ...", s. 10.

⁸ Kåreland, *Möte med barnlitteraturen*, s. 66; Furuland & Ørvig, *Ord och bilder för barn och ungdom*; Lindstam, "Hästboken som kärleksroman"; Hallberg, "Hästböcker en litteraturart att ta på allvar"; Arvidsson, "Övergivethet..."; Ulrika Milles, "Spåren av en utopi – en läsning av hästvärldens fiktioner", *Över alla hinder. En civilisationshistoria*, Ann Hedén, Moa Matthis & Ulrika Milles, Albert Bonniers förlag, 2000, s. 103–119. Se också C Persdotter & I-L Sjöholm-Andersson, "En kartläggning av hästbokmarknaden för barn och ungdom med fokusering på åren 1994–1998", Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås, 1999; A Nilsson, "Den svenska hästbokens form", C-uppsats i Litteraturvetenskap, Högskolan i Halmstad, 1998; K Callahan, "Bortom den binära oppositionen mellan män och kvinnor. En dekonstruktiv läsning av Enid Bagnolds roman *National Velvet*", C-uppsats i Litteraturvetenskap, Stockholms universitet, 1996; A Sjöberg, "Litteraturanalytiska aspekter på ungdomsromanen: traditionell och feministisk granskning av Enid Bagnolds *En flicka till häst*", Specialarbete, Högskolan i Borås, 1993; Conon, "Lisbeth Pahnkes *Brittaböcker*."

⁹ Milles, "Spåren av en utopi...", s. 113.

¹⁰ Annons för boken *Vackra Svarten* återfinns i *Kalender för Svensk Trafspport 1882–1893*, Stockholm 1893, s. 62. Se även Milles, "Spåren av en utopi...", s. 107.

¹¹ Furuland & Ørvig, *Ord och bilder...*, s. 244; Lindstam, "Hästboken som kärleksroman", s. 18.

¹² Moa Matthis, "Romantisk stallhierarki – om hästflickor, gödseldoft och frånvarande fäder", *Dagens Nyheter*, 1997-02-20.

- ¹³ Arvidsson, "Övergivenhet...", s. 55.
- ¹⁴ Moa Matthis, "Romantisk stallhierarki - om hästflickor, gödseldoft och frånvarande fäder", *Dagens Nyheter*, 1997-02-20.
- ¹⁵ Målet återfinns i SOU 1946:45.
- ¹⁶ Birgitta Conon menar att det är ett "Utnyttjande av populärlitteraturens vanligaste schabloner: Hjältinnan inbjuder till identifikation." Birgitta Conon, "Lisbeth Pahnkes Brittaböcker: en hästbokserie", Opublicerad uppsats, Litteraturvetenskapliga institutionen, Uppsala 1973, 9.
- ¹⁷ För en definition av långserieboken se Kåreland, *Möte med barnlitteraturen ...*, s. 65-66, se också Conon, "Lisbeth Pahnkes Brittaböcker...", s. 5; Persdotter & Sjöholm-Andersson, "En kartläggning av hästbokmarknaden ...", s. 11. I en artikel i CBC Features beskriver författaren sitt arbete med långserieböcker. Arbetet framstår som en serieproduktion där handling och personteckningar stiliseras. Se Bonnie Bryant, "The Saddle Club Life: Writing Serires Books", *CBC Features*, 2003, s. 10-11. Problemet med att hästboken ofta beskrivs som masslitteratur och därför inte tas på allvar diskuteras av Hallberg, "Hästböcker en litteraturart att ta på allvar", s. 35-39. En stor del av texten handlar om föreberedelser för tävlingar och tävlingarna. Under de senare får läsaren ofta följa ekipaget från första sekunden till den sista. Jag har dock valt att inte fokusera på hur tävlingarna beskrivs. En analys av detta vore med all säkerhet intressant ur ett idrotts-historiskt perspektiv.
- ¹⁸ Milles, "Spåren av en utopi...", s. 109-112; Persdotter & Sjöholm-Andersson, "En kartläggning av hästbokmarknaden ...", s. 10.
- ¹⁹ Först med en annan klassiker, National Velvet av Enid Bagnold från 1950-talet, blev huvudpersonen en flicka. Milles, "Spåren av en utopi...", s. 112. För könsrollsanalyser av Enid Bagnolds bok se Callahan, "Bortom den binära oppositionen mellan män och kvinnor..." samt Sjöberg, "Litteraturanalytiska aspekter på ungdomsromanen..."
- ²⁰ Lisbeth Pahnke, *Britta och Silver*, Rabén & Sjögren, 1966, s. 15.
- ²¹ Pahnke, *Britta och Silver*, s. 69.
- ²² Pahnke, *Britta och Silver*, s. 25-26, 31.
- ²³ Farley, *Den svarta hingsten*, s. 152.
- ²⁴ Pahnke, *Britta och Silver*, s. 27.
- ²⁵ För en längre diskussion se Susanna Hedenborg & Ulla Wikander, *Makt och försörjning*, Studentlitteratur, 2003, 26-30.
- ²⁶ Farley, *Den svarta hingsten*, s. 102-103.
- ²⁷ Farley, *Den svarta hingsten*, s. 141-142.
- ²⁸ Hagmar, *Klara, färdiga, gå*, s. 25-26.
- ²⁹ Mats Sjöberg, *Att säkra framtidens skördar*, Linköpings universitet, 1996, s. 137-138. Sjöberg visar också att barnens arbete i jordbruket grundades på att barnen "fick, kunde, måste och borde" arbeta.
- ³⁰ Thomas Sörensen, *Det blänkande eländet. En bok om kronprinsens husarer i sekelskiftets Malmö*, Malmö, 1997.
- ³¹ Att det fanns kvinnor i överklassen som red visar Charles Chenevix Trench, *C, Ridkonstens historia*, LTs förlag, 1970, s. 272-290. Där framkommer även vilka stora problem samtiden ansåg att det fanns med kvinnliga ryttare som red i damsadel. Att rida i damsadel, att sitta upp och av med långa klänningar och kjolar var i praktiken svårt. Akademi-stallet i Uppsala öppnades för kvinnliga elever i slutet av 1870-talet. Dessa elever och de speciella etiketter som gällde deras ridning finns omnämnda i akademistallmästare Johan Georg Arsenius, *PM i ridkonsten. Upsala studenter tilegnad av deras stallmästare Johan Georg Arsenius*, 1885. Jag vill passa på att tacka kyrkohistoriker Kari Lawe för tipset om denna skrift! Litteraturvetaren Cavallin, som studerar en episod ur August Strindbergs *Giftas*, visar att kvinnors ridning dessutom skapade en tvetydighet i tolkningen av det kvinnliga. Kvinnor som red både maskuliserades och erotiserades. Anna Cavallin, "'En lukt av brunstiga djur, svett och ammoniak'. August Strindbergs *Giftas* och ridkonsten" *Tidskrift för Litteraturvetenskap*, 2001: 4, s. 67-75.
- ³² Idag är ridning den största flick- och kvinnoidrotten i Sverige. 84 procent av de drygt 215 000 medlemmarna i Riksidrottsförbundets ridsportssektion är kvinnor SOU

2000:109, s. 49–50. Trav- och galoppsporten är fortfarande dominerad av män, men andelen kvinnor ökar. En statistisk genomgång av årsstatistik från trav- och galopp mellan slutet av 1800-talet och fram till idag visar detta. Susanna Hedenborg, "Stallarbetets villkor och hästskötare i svensk galoppsport under 1900-talet", i Mats Greiff och Susanna Hedenborg, red., kommande antologi.

³³ Ett exempel är när Svarten ska sadlas första gången. Då gör han våldsamt motstånd och innan Henry hinner spänna sadelgjorden (som löper runt hästens bröstkorg och fäster i sadeln på båda sidor) har sadeln åkt i backen. Alec föreslår att man då ska knyta längre repstumpar i sadelgjorden så att sadeln kan lyftas på när gjorden redan är runt hästen. Henry prövar och det fungerar. Ett annat förslag från Alec går ut på att låta Svartens kamrat Napoleon följa med i transporten för att lugna hästen. Det fungerar också. Annars är det Henry som talar om för Alec varför hästen gör som han gör. Att hästar inte kan tvingas står klart för dem båda och när Svarten blir orolig talar Henry om att Svarten måste ha sällskap, eller att Alec måste tala om för hästen vad han ska göra innan han gör det för att lugna honom.

³⁴ Walter Farley, *Den svarta hingsten*, Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1971, s. 118.

³⁵ Pahnke, *Britta och Silver*, s. 23–24.

³⁶ Pahnke, *Britta och Silver*, s. 98–99.

³⁷ Pahnke, *Britta och Silver*, s. 16.

³⁸ Pahnke, *Britta och Silver*, s. 59. Farbror Magnus säger till sin dotter som trillar av vid en hopptävling: "För hundra gubbar, Gunnel, stå inte så där, du skrämmer mamma!"

³⁹ Pahnke, *Britta och Silver*, s. 90–91.

⁴⁰ Pahnke, *Britta och Silver*, s. 19–20.

⁴¹ Pia Hagmar, *Klara, färdiga, gå*, Stockholm: B. Wahlström, 1999, s. 57.

⁴² Hagmar, *Klara, färdiga, gå*, s. 35–41 samt 118–123, 127–128, 132, 142–144, 152.

⁴³ Hendrick, *Children and childhood and English society 1880–1990*, s. 4. Hendrick använder begreppet "ålder" och åldersrelationer.

⁴⁴ Begreppet utvecklas och diskuteras mer i Susanna Hedenborg, "Barnarbete, barns arbete eller hobby? Stallarbetet ur generationsperspektiv", *Historisk Tidskrift* 2006:1.

⁴⁵ Pahnke, *Britta och Silver*, s. 42–46, 88.

⁴⁶ Hagmar, *Klara, färdiga, gå*, s. 19–25, 27–32, 48–51, 63–65.

⁴⁷ Elisabet Näsman, "Barn, barndom och barns rätt", i Lena Olsen (red.), *Barns makt. Barn som aktörer*, Uppsala 2004, s. 53–75.

⁴⁸ Susanna Hedenborg, "Stallarbetets villkor...".

⁴⁹ Ekonomhistorikern Lena Sommestad visar i sin avhandling att kroppsstyrka användes som ett argument för att anställa män som mejerister när produktionen flyttades in i mejerierna – trots att arbetet rent tekniskt blev lättare. Lena Sommestad, *Från mejerska till mejerist: En studie av mejeriyrkets maskuliniseringsprocess*, Arkiv, 1992, s. 249.

⁵⁰ Alec understryker också vikten av styrkan när han beskriver hur han lärde sig rida. Farley, *Den svarta hingsten*, s. 7.

⁵¹ Pahnke, *Britta och Silver*, s. 77. Om behovet av kraft se också s. 17, 85, 96–97; samt Hagmar, *Klara, färdiga, gå*, s. 150–152.

⁵² För några tydliga exempel se Farley, *Den svarta hingsten*, s. 9, 10, 17–18, 20, 28, 42–44, 51–54, 58–59, 61–64, 76, 112–113, 121–123, 139–141, 170–172.

⁵³ Pahnke, *Britta och Silver*, s. 18–20, 54, 107–108.

⁵⁴ Matthis, "Romantisk stallhierarki..."

⁵⁵ Sörensen, *Det blänkande eländet...*, s. 74–78. Att manliga män skulle tåla en hel del stryk framgår också av annan forskning. Claes Ekenstam, *kroppens idéhistoria; disciplinering och karaktärsdanning i Sverige 1700–1950*, Hedemora, 1993, s. 99; Christina Florin & Ulla Johansson, *Där de härliga lagrarna gro... Kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850–1914*, Stockholm: Tiden, 1993, s. 45ff.

⁵⁶ Carole Case, *Down the backstretch. Racing and the American Dream*, Temple university press, 1991, s. 156–160.

⁵⁷ Ett antal intervjuer som bekräftar detta

påstående är redan gjorda. Intervjuerna kommer att presenteras bland annat i "Stallarbetets villkor...". Som påpekats ovan handlar det inte bara om tal om skador. Ridsporten är mycket skadedrabbad. *Regeringens skrivelse 2003/04:54*, s. 10–11.

⁵⁸ Hagmar, *Klara, färdiga, gå*, s. 27.

⁵⁹ Hagmar, *Klara, färdiga, gå*, s. 52–53.

⁶⁰ Det är svårt att tro att detta hänger samman med att ridsporten skulle blivit mindre "farlig" i praktiken, även om säkerhetsarbetet är aktivt. Skadestatistik visar att arbetet med hästar är drabbat. Vid intervjuer som jag gjort med arbetande inom rid- och galoppsporten är dessutom olyckor ett vanligt tema. Se ovan not 50. Snarare handlar förändringen som man kan se i böckerna om förläggares och författares tankar om vad "hästflickor" kan vilja läsa.

⁶¹ Case, *Down the backstretch...*, s. 139–149.

⁶² Wikander & Hedenborg, *Makt och försörjning*, s. 93–95.

⁶³ Hagmar, *Klara, färdiga, gå*, s. 75.

⁶⁴ Farley, *Svarta hingsten*, s. 118.

⁶⁵ Se bland andra Wikander & Hedenborg, *Makt och försörjning*, s. 86–91; Sommestad, *Från mejerska till mejerist* samt Mats Greiff, *Kontoristen. Från chefens högre hand till proletär. Proletarisering, feminisering och facklig organisering bland svenska industritjänstemän 1840–1950*, Mendocino, 1992.

⁶⁶ Se bland annat Sjöberg, *Att säkra framtidens skördar*; Maria Sundkvist, *De vanartade barnen: mötet mellan barn, föräldrar och Norrköpings barnavårdsnämnd 1903–1925*, Hjelms, 1994.

⁶⁷ Case, *Down the backstretch...*, s. 153.

Call for papers!

Barnbokens redaktion tar gärna emot artiklar på 20 000–30 000 tecken (inkl. blanksteg) om olika aspekter på barn- och ungdomsböcker och barnkultur. Redaktionsrådet tar ställning till eventuell publicering.

Manusstopp för höstens nummer av *Barnboken* är 1 maj.

Rekommendationer för artiklarnas utformning och leverans finns att hämta på webbplatsen www.sbi.kb.se/barnbok.html eller via redaktören Lillemor Torstensson, tel 08-54 54 02 51, lillemor.torstensson@sbi.kb.se